

Јован Марковић

РАСТАНЦИ

Драги пријатељу,

Пролеће, 1949. године

Неколико претходних дана нисам био у нашем Краљеву. Био сам у свом завичају, у посети мајци, која тамо живи сама.

Родни крај ме је дочекао са видним траговима тек прохујале поплаве: набујалом мутном реком и изливеним потоцима, изваљаном травом, блатњавим путевима и чистим, умивеним брдима, која мирно блистају још влажна од кише и обасјана бљештавим сјајем јутарњег сунца. Небо је било плаво и хладно и све под њим светло и тихо.

Познатим путањама детињства, уморан од пута и помало занет сећањима на прошлост, приближавао сам се кући, која се, окружена шљивицом, налази на благо валовитој висоравни, насељеној са неколико раштрканих домова.

Кућу је од пута заклањао ред младих, правих и високих топола. За последњих неколико година, откако не живим ту, стабла тих топола су приметно накрућала, израсла, и уопште, све се беше некако чудно изменило и дочекиваше ме као туђинца. Кроз тек пролистало грање дрвећа белели су се зидови родне куће и видела вијугава стазица која силази до потока. Кад сам дошао до топола, које су меко шумиле и малко сагињале своје витке врхове, као да ме поздрављају, неки звонки детињи глас зовнуо је моју мајку, и одмах затим чуо сам познату муклу шкрипу старих кућних врата која су се отварала и глас мајке исто тако давно познат и драг: »Решио се мој син да обрадује мајку своју. Ено га видим, ено... жут, мршав, као све сам у свету, без мајке...« Ишла ми је низбрдастом путањицом у сусрет.

Дочека ме раширених руку, са блиставим сузама у очима: »Добро ми дошао, сине! Што те нема оволико време, јадан не био, знаш да сам сама у овој штурњи...«

Кад уђосмо у собу, она ме упути да седнем на кревет, и, нагнута нада мноме, обасу ме питањима:

— Јеси ли могао доћи? Јеси ли се уморио од пута? Јеси ли ми здрав, синко мој.

— Све је добро, мајко...

Она направи брижно лице и одречно махну главом.

— Е, камен добро, потуцаш ми се по свету сам...

— Мора се тако, мајко — одговарам расејано и разгледам собу. — Како ти живиш овде?

— А ето, синко, по цео дан сам сама, послујем по нешто околу и мислим, тугујем...

ГОВРА
ОКРОВА

Слушам је и разгледам собу у којој ми је протицало невесело, драго и далеко детињство. Соба ми се чинише некако сужена, таваница као да се спустила ниже, зидови потамнели, а земљани под излокан и нераван. Уврх собе је астал од грубе даске и поред њега клупица. У левом углу — гвоздени кревет са великим таблама ишараним дречавим бојама, које су већ почеле да се круне. До врата старински шпорет, чудно дугачак, на танким, шипкастим ногама, подавијеним као шапе, малко придигнут позади као препотопна животиња у скоку.

Све ме је ту упућивало на прошлост, на оне дуге и споре године детињства до почетка рата, кад је сав свет за мене био под оним једним небом над нашим крајем, оивиченим непроменљивим и тврдим видиком познатих брда и брежуљака. Тада сам једва могао и наслућивати да се иза тих брда, иза завичајне тишине и једноличности, простире широки, разнолики, шумли свет, у који ћу непредвидљивим ратним и поратним путевима заувек отићи.

Мајка говораше, послујући по соби, а око ногу јој се муваше мачка, црна, мршава, олињала. Заводећи се у ходу, мачка маукну неколико пута некако изнемогло и промукло. Мајка јој подвикну:

— Ајде, ђаволе ћорави- не даш ми реч проговорити...

— Је ли то она наша стара, давнашња мачка? — упитих је.

— Јесте, синко. Оћоравила је па ништа не види. Поред ње би ме миши разнели. Свет ми говори: Замотај то па баци негде. А ја нешто не могу: Стару, ћораву, куд ћу је? Нека је, велим, ту са мноме...

— Причај ми, мајко, шта има ново у комшилuku. Је ли жив стари Марко? — упитих гледајући кроз уски прозор у блистави пролећни дан.

— Умро је ту скоро, грешник. Лепа смрт: деца на окупу, унучићи ту, наручио је што је хтео, — одговори ми она, таркајући ватру.

— А шта ради Милентије?

— Ради, мучи се. Запослио се тамо у неком предузећу, прима плату, бонове, видим оденуо дечицу, живнуо мало сиромаш... Он ти је и кварталник наш. Дође ту па ме зове на те конференције, а ја му велим: пусти ти ме-

не, шта ћу вам ја стара и неписмена. Једанпут ме сале-тео те морадо, јадна, да одем, не мога да се отресем Ђавола... Кад тамо, заграјале жене, причаше нешто, причаше, све ме глава заболе, а ништа их не разумедох, Ђаво попио... Додуше, ова младеж стално нешто ради, певају по цео дан, вичу, копају неког Ђавола ту испод пута, веле да ће то да буде друга.

Изабох напоље и побох путањом поред потока, кроз воћњак. Младо, ситно лишће дрвећа радосно блиста на сунцу. Врбе опустиле своје ресе пуне жутог праха и нагорко опојног мириса. Поток хучи својим вечито истим хучком. Црне, косе сенке дрвећа, као парчад мрака, оштро одударају од светле, сунчане позадине овог дана. У души ми оживљава нека чудна, детиња радост од пробубених успомена. Туда сам некада чувао краве, трчкарао бос, бацао се камењем, звиждао, певао из свег гласа... Све је сада око мене мирно, светло, обновљено вечитом лепотом пролећа. Све је, чини се, исто као некада, па ипак, све је то по нечему туђе, одвојено од мене и живи неким другим, новим, скривеним животом.

Упутих се даље уз поток, до чесме коју наткриљује широка крошња старе јабуке. Осмотрих свако дрво, свако парче озеленелог склада поред воде која гргољи по дну још дубље усеченог корита. Осећах сунце пада мноме, као да ме у стопу прати, поново на правом месту, изнад завичајних брегова. Идох попречним путевцима, уза страну, па низ брег, неким крупним, неусклађеним корацима, као да ме саме ноге носе. Пред подне, освежен полским ваздухом, прожет дахом прохујалих година, пријатно заморен, вратих се кући.

Пред вече ме обузе досада. Сви они утисци од јутрос, радосни и леви при првом сусрету са завичајем, слили су се неприметно у нешто суморно. Тако ваљда бива увек при сусрету са познатом и већ проживљеном стварношћу са којој сам одавно покидао све живе везе.

Кад паде мрак, мајка упали малу петролејску лампу са чававим стаклом. Собу испуни мутна светлост. Све доби неки пов изглед, необичан и нестваран као у сну. Споља на прозоре нахрли тама. У глувој тишини чуло се само једнолико хучање потока и чинило се као да то сама вечност шапуће нешто нама смртнима. Мајка обриса крпом руке које су се осећале на петролеум, седе до мене па ме ћутке помилова по коси. Помери због нечега чашу на столу, уздахну и неким уморним гласом поче да ми се јада:

— Ето, синко, најгоре ми је овако кад ноћ пуста дође: останем сама међу четири зида, нигде никог живог... Седнем ту крај шпорета па се помислим: боже мили, шта се учини од наше фамилије! Ни Станише, ни Раде, ни Драгутина. Три смрти и све три од куршума. Остадо на тебе само, те једне очи... Па и ти се отуђи од куће, оде у бели свет...

Осетих неко горко сажаљење над мајком и њеном тужном усамљеношћу па једва прошапутах:

— Говорио сам ти да продаш имање и прећеш код мене, да не живиш ту сама.

— Није ми за мене — настављаше она, — ја сам била и прошла, но ми је за тебе, сам си доле, нема топле руке да те погледа. А имање да продам не могу, душа ми то неће. Помислим се: шта је грдне муке видео покојни Станиша, отац ти, док је то скућио, па да ја то сад отуђујем. Убила би ме она његова мука. Не памтиш ти, беше ти онда мали, кад се ми задужисмо за то имање, па Станиша оде под мртву јесен у планину да ради, да се одужује. Оде, па као да у земљу пропаде: нити пише, нити по коме јавља је ли здрав и треба ли што да му пошаљем. Такав је он био: тврд и стрпљен као кремен... А мени се све поглед отимаше на ту планину где је он, пушта остала да бог да! Засузила маглама па се и не види, лед и туга бију од ње... Кад једне ноћи у зиму, изненада, дође он, кукавац, залупа на врата. Ви, деца, спавасте као јагњад, ја скочих, задрхтах, не знам, грешна, ко је. Беше зима љута, снег до колена, вејавица да ти очи истера. Кад отворих врата, ја вриснух, устукох назад, не познадох мужа свог. Попао снег по њему, сав бео као авет, само му се брада небријана црни, а гледа некако чудно, много љутито и строго, види се киван је на цео свет...

То мајкино причање отеже се до у бескрај. Једнолико роморење њеног уморног и малко потмулог гласа, тужан поглед њених угаслих очију и сва она онако сићушна и увела, некако далека и нестварна при мутној светлости петролејке, оживљавала је сећање на муко-трпну прошлост породичну и будила тужне мисли.

Дуго после нисам могао да заспим, сабирајући у себи утиске тог заморно дугог и шареног дана. Кришом сам погледао на мајчин кревет и видео да она не лежи, не спава, него попридигнута, наслоњена на јастук, седи, покривена само до паса, онако у кошуљи, расплетене косе. С времена на време би хукнула дуго и дубоко, и у том њеном ноћном уздаху, као речитом разговору са нечим невидљивим а подмуклим, осећао се тежак прекор на горку судбину, туга и жалост за нечим изгубљеним или за нечим очекиваним што никад није ни дошло.

Кад после неколико дана мајци рекох да ми спреми ствари за пут, да ћу ујутру рано, пре сванућа, да путујем, она застаде збуњено и сниженим гласом ме упита:

— Зар је време да идеш? Мислила сам да ћеш остати још који дан...

Стаде мало и замисли се као да ослушкује нешто. И затим одмах поче да спрема што ми треба. Пеглала је, паковала и пржила нешто до касно у ноћ. У почетку је то чинила мирно, ћутке, са суздржаном тугом, не погледајући ме. Само ми је понекад ледено мирним гласом

напомињала нешто у вези са неком ствари коју ми спрема. Али, најзад, малакса од тог напора суздржавања, па седе усред пословања, са неком стварчицом коју је држала у руци и спремаола да је спакује, заклони руком очи само јој се рамена тресу и марама јој се смакла на пола главе, па јој се коса расула. Дирну ме то у дно срца, надох се у недоумици, осетих се кривцем. Читавог ме обли топло сажаљење, смишљам да мајци кажем нешто нежно, али због нечега као да се стидим тога, постављам јој просто, чак и нешто грубо питање: »Зашто плачеш«?

— Душа ми плаче, синко, — подиже она мокро лице од суза, скамењено болом — Шта дочеках да се под старост сама савијам у овом потоку, без игде икога свога...

— Па, мајко...

— Ништа, сине — махну она руком — иди ти својим путем, таква је судбина црне мајке: одгоји, подигни, да ти душман пород убије, срце рани, а оно што претекне одлети у бели свет, нек си ми жив и здрав само!...

Ујутру, пре сванућа, мајка пође са фењерчетом у руци да ме испрати. Однекуд из мрака испаде наша стара мачка, маукну промукло и крену за нама. Идемо полако, опрезно и ћутке. Бледуњава светлост фењера плашљиво и несигурно одгони помрчину која се густо стисла око нас. Кад дођосмо до топола, где ме је пре неки дан радосно срела, мајка стаде.

— Хајде да се пољубимо, синко, — рече она напуклим гласом. Нека ти је срећан пут... а мајка твоја... тек нећу да те секирам. Па пиши, јави се, немој као што имаш обичај... и чувај здравље своје...

Ја кренух напред у мрак, а она се полако са оним кружићем светлости врати стазицом кући. Мачка остаде онде где смо се растали и маукну у недоумици. Затим се чу мукла, позната шкрипа кућних врата. Знаи: мајка је села крај шкорета и плаче горко и неутешно. Линуше сузе и низ моје лице, крупне и незадрживе, као бујне кише пролећне.

Драги пријатељу,

Зима, 1950. године

Одавно ти нисам писао онако по нашки — опширно и лепо. Сада не знам одакле да почнем. Почећу, брате, од почетка.

Моје последње лепе и пријатне успомене светле иза границе овог једноличног војничког живота. А то су чисти јесењи дани — моји последњи дани у Краљеву пред одлазак у војску. Наш последњи растанак у том драгом месту — сећаш ли се? — беше оне вечери на железничкој станици кад смо те пратили на студије у Београд. Са нама су биле и наше драгане. Ти си свирао на гитари и

ПОВЕЉА
ОКТОБРА

ми сви певали. Било је тужно што се растајемо али и радосно што се волимо. Ти на брзину, при растанку, пољуби и ону моју. Воз те брзо удаљи, не стигох ништа да ти кажем, гледах те само насмејана, машеш нам гитаром. А нас троје, окрњени, осетисмо се сами и празни, — сва радост оде са тобом. Сећам се, враћали смо се ћутке, поменули смо да је хладно, и питали смо се колико је сати.

Одмах тих дана ја добих позив за војску. Мало је ненадно стигао, али шта се ту може, прилике су заострене, морамо поново стајати на бранику тек освојене слободе. Све је то неупоредиво значајније и судбоносније од свих наших личних планова. А Дана и ја смо се увелико припремали за венчање под крај јесени. Једва сам је био приволео на то. Сматрала је да треба да оставим ово моје чиновничко запослење, засновано на завршеној гимназији и да наставим са даљим школовањем. Мислила је да је тако за мене боље. А при том је са тихом и неисказаном сетом подразумевала да ће ме на тим путевима изгубити, да је наша љубав на неумитној раскрсници која се не може пребродити. Кад јој рекох да сам добио позив за војску, где ћу остати две године, она се још више замисли, поплака мало, и још загонетније заћута о свему томе. Као утеху мени, рече само да је можда и боље да ту обавезу пребринемо сада, па ћемо се после мог повратка венчати.

Било је остало само двадесетак дана до нашег растанка. Али у мојој свести тренутак растанка био је значајем збивања удаљен тако као да ће се десити после неодређено дугог периода. У Даниним очима видео сам још неколико пута сузе и у себи сам се радовао томе као знаку њене љубави. Почео сам да осећам тако као да растанка неће бити, као да је све то само измишљено искушење — проба њене љубави. И пролазили су дани лако и весело као у сну. Али час растанка се ипак приближавао. Дана је постајала све тужнија, па најзад њено основно расположење постаде некако тврдо суморно и са траговима немарности према мени. Тако је било на неколико дана пред наш растанак. То ме је узнемиравало. Празник ликовања од сталних потврда њене љубави — гасио се, и мене је почело да обузима неко мучно осећање неодређених стрепњи и сумњи. Тако смо једне вечери сами дуго седели у хладној соби, док је напољу хучао јесењи ветар. Ђутали смо. Она је плела нешто и није подизала очи на мене као да ме и није било ту. Мени се срце болно стезало од те хладноће и тишине, од те наше међусобне удаљености. Нисам налазио у себи ни једне једине праве речи, а њена тврдоћа озбиљност одузимала ми је сваку жељу да кажем нешто радосно и нежно. Седео сам поред ње непомичан и нем, посматрајући је опрезно и снебивљиво као туђу. Изгледало ми је сада немогуће и опасно дићи се и изаћи напоље, Јер,

чинило ми се, да би то значило да смо се прећутно до-
говорили и растали заувек. А зар тако, без речи и обја-
шњења, без видљивог разлога и повода? Зар сам је тако
слабо везао за себе?

Мислио сам да ће сутра кад сване нови дан и огре-
је сунце, кад улице буду пуне блештаве светлости и ош-
трих сенки, њен поглед постати друкчији — нежнији и ве-
дрији. Али не, и сутра је она била пословна и кратка.
Увече, кад је пао први мрак и небо се осуло звездама,
она је полазила на посао у ноћној смени, и ја сам је
пратио. Ишли смо ћутке, несвесно убрзавајући корак.
Наједном смо, негде на пола пута, као по договору, обо-
је стали. Она се окренула према мени и погледала ме
право у очи. Њено издужено лице, са благо засвођеним
јагодицама, нешто закошеним очима, у сенкама и бледим
одсјајима уличног осветљења, чињаше ми се као статуа
из источњачких храмова. Питао сам ту драгу и тајанстве-
ну сфингу, што ми се као судбина унела у очи, шта све
ово значи, бесмислено је уверавао да је волим и да ми
је тешко што је она таква. Она је сагнула главу као кри-
вац и била је непомична. Тај њен изглед кривца ме је
нарочито узнемиравао и будио у мени неке црне слут-
ње. На моје наваљивање, она ми сломљеним гласом рече
како ни сама не зна како је дозволила себи да до свега
овога дође, да она, већ зрела жена, после свега што је
преживела, пође и обећа се једном младом човеку, коме
тек предстоји школовање и освајање живота. Најзад ми
рече молећиво и тужно да је боље да се сада разиђемо
и заборавимо. Ја јој, очајан, напоменух да су сви ти раз-
лози постојали и онда кад смо радосно маштали о на-
шем животу. — »Јесте—рече ми она и сузе јој удариле
на очи—али, поред свега тога, сад и та војска!«

Утучен и клонуо вратих се у њен стан. Тамо сам
осећао њен дах, њену грациозну руку и срећену нежну
душу— све је то избијало из поретка ствари, чистих и
складно распоређених. Прилегох на кауч и утонух у те-
шке мисли. Узнемираним унутрашњим очима гледао сам
у своју опустелу будућност. Све је покидано и поваљено
као после олује, а све поразно јасно, како само може
да буде у тим надахнутим тренуцима кад се истина от-
крива до дна, као тужно откровење. Пре него што сам
утоњу у хладни вир сна, у мени наста затишје и ја сам
с неком чудном пријатношћу осећао крупне и ретке от-
куцаје свога сопственог срца.

Око пола ноћи, чини ми се тек што сам био за-
спао, закуца неко на врата. Скочих са лаког недоуми-
цом: ко то може бити сада? Отворих врата и видех мајку
у мрачном ходнику при млазу светлости из собе. »Мајко!
— викнух ја и глас ми дрхти, ја га осећам и чујем као
да то неко други говори — Мајко, откуда ти сада?« Она
за тренутак оста нема, непомична, као да је прирасла
за црни зид таме, а поглед јој мутан, беживотан — никад

ПОВЕЉА
ОК ПОВЕЉА

нећу заборавити тај поглед! Уморно и са прекором промрља: »Ех, синко...« па уђе у собу полако и ћутке, малко повијена, са торбом на леђима и штапом у руци. Ја стао збуњен па је само гледам. И не поздрависмо се. Она ме погледа увређено и прекорно. Лице јој пуно бора, ознојено и увело а некако злослутно црвено, изражаваше крајњу замореност и слабост. Дисала је тешко и хрипајући. Неколико пута хукну док је села. А онда удахну доста ваздуха и врелим хрипавим шапатом рече: »Много сам ти бона, сине«. Потом се закашља дуго и мучно, њихајући се на столицу и подижући суву руку ка грудима. Кад се примири од кашља, осмотри простор собе и питаше ме откад сам прешао код Дане, да се нисмо можда венчали. Рекох јој да не станујем ту, да сам случајно те ноћи остао, нисмо се венчали, планирали смо то, али, ето, морам у војску... Зато је и дошла, рече, да ме види и поручи ми шта треба. Причала је, хрипајући и тешко дишући, како ће скоро умрети, не може више да се држи, осећа то она и по сновима и другим знацима. Није јој жао себе, вели, она се најивела, него јој је тешко што мене незбринута оставља. Саветовала ме је, час прекоревајући, час молећи, да пазим на себе јер сам танког здравља, а од фамилије сам једини остао »па би се утрло име наше«. Изгледало ми је као да ће те ноћи преда мном умрети. Устрчао сам се да јој скувам чај, да јој помогнем да се раскомоти, да јој удахнем мало наде, колико сам то могао и умео, окован унутрашњом језом усамљености која се те ноћи као понор отварала пред мојим животом. Чекао сам свитање дана и долазак Дане као једини спас.

Ујутру се на вратима појави Дана, наизглед весела и без трага оне пребашње туробности и хладноће. Као да је све оно било рђав сан или неумесна шала. Али, испод очију јој модри колџови и осмех јој тврд и некако нов — одудара од њеног лица. Ја је погледах захвално и беше ми топло на души. Она кад виде моју мајку, искрено се обрадова, приђе јој и загрли је некако нарочито нежно и весело. Беше огрејало сунце и соба је била пуна радосне свелости. Ја осетих неко олакшање, терет брига те дуге, необичне ноћи спадао ми је са душе. Подох на посао у своју установу, и, излазећи, очима позвах Дану. Она изађе и отпрати ме до капије. Ту стадосмо. Беше диван, чист октобарски дан, један од оних млаких а кристално бистрих јесењих дана, кад се сви предмети напољу јасно оцртавају све тамо до изоштраних линија видика, а поглед човека постаје дубок и смео. Ја јој на брзину, гушећи се, испричах како ми је било те ноћи. Она се тужно осмехну — тек тад видех колико је увело и измењено њено лице — и рече ми да ни њој није било боље. Прекорех је: зашто је синоћ била онаква, зашто мучи и себе и мене? И она ми обећа да никад више неће бити таква. За мене је то обећање било нарочито зна-

чајно. Још ми рече како ће се она побринути да мајку смести у болницу. Све ме то обрадова и ули ми неко чудно и топло уверење да ће све добро бити, да ће и мајка оздравити, само кад се Дана о томе брине. Нејасно сам предочавао себи како ће се оне сада тамо на неки њихов **ЖЕНСКИ** начин разумети, како Дана неће доћи у мој синоћни мучни и безизгледни положај.

Мајку смо одмах сутрадан сместили у болницу. Лекарци су имали муку са мојом мајком. Било је толико дирљиво — тужних сцена са њом. Она није никад била у болници и, ненавикнута на убоде, трзала се и опирала кад су јој давали инјекције и вадили крв. Објашњавала им је узрок своје болести, помињући по стотину пута промају која ју је, уморну и знојаву, издувала. »То је и ништа друго, господин докторе, — ја онако врућа, а промаја ме следи до костију«... Доктор једном плану па јој подвикну: »Доста, жено, на главу ми се попе са том твојом промајом!« Она се сирота сва скупи и пребледе и само послушно, предусретљиво рече: Е, па нећу кад велиш, нећу.« А оним женама које су лежале са њом у соби целог дана је причала како је оставила кућу саму, има неке пилиће и кокошке — све ће се то растури-ти и пропасти, »све ће ћаво однети«. А кад сам је увече обилазио, грчевито је миловала моју руку, квасећи је крупним и врелим сузама. Једном ми се пожали детињски наивно како је лекару, кад јој је вadio воду из плућа, сломила иглу, па је он викао на њу, а она је само ћутала, јер баш је и била крива, није претрпела кад ју је мало заболело но се некако незгодно увила и игла трас! — на пола. »А после кад су вадили онај крњатак, ја сам се, вала, била стисла, ето питај ове жене слободно, ни писнула нисам, а сузе ми, додуше, јесу ишле онако саме, нећу да кажем«... Знала је да ћу за неки дан у војску и стално ми је наглашавала да се нећемо више никада видети. Говорила ми је да њој није жао њеног живота, само да јој би видети како јој ја остајем на свету.

После два-три дана мајка изађе из болнице и отпутова у завичај. До станице је, рано ујутру, испратисмо Дана и ја. Беше неко хладно и магловито јутро. Морали смо дуго да чекамо воз, имао је велико закашњење. По колосецима, испред станице, су се врзмале мале локомотиве, пиштећи кратко и продорно. Две младе липе са оголелим гранама и просутим жутиим лишћем тужно су стражариле пред станичном зградом. Мајка је причала дуго и неуморно. Стигла је и да се насмеје и да поплаче. Беше јадница сва живахнула, надахнута материнском љубављу и болом због растанка. И све што је она причала било је у вези са мном, мојим здрављем и животом. Причајући, она се неколико пута тргла на звиздук локомотива-маневарки и узнемирено штала: »Јел' то воз? Еј, кукү мени, не стигох ништа да вам кажем и нару-

ПЕРВА
ОКТОБРА

чим«. Па кад бисмо јој рекли да то није воз, она би љутито уздахнула: »Па који то ћаво једнако пијуче?« И наставила би своје бескрајне савете, које је смењивала прекорима, предвиђајући, тобож, како ми ништа нећемо учинити онако како нам она каже, него ћемо терати по своме, лудо и неразумно. Усред њеног причања наиђе воз, свет нагрну из чекаонице, а она, збуњена, скочи са свог пртљага и некако жалосно и скоро уплашено рече: »Ево га! . . . Синко, да се поздравимо. . . Ходи да се пољубимо, сине златни! Мајка ће ти умрети и неће те више ни видети, куку мени жалосној! Никад, никад више — тешко мени тужној!« Унех јој ствари у вагон и сместих је. Тамо се поново поздрависмо. Она бризну у плач, зајеца и поново изговори ону тешку реч — никада. Изабох из вагона и стадох са Даном под прозором до којег је седела мајка. Мало затим и воз пође, и на замагљеном стаклу прозора ја видех уплакано лице мајке — можда заиста последњи пут!

Остала су свега два - три дана до мог поласка. Стварност растанка наднела се нада мном својом неумољивом истинитошћу. Дана је ујутру одлазила на посао, а ја сам остајао сам у стану. (На послу су ме били ослободили обавеза). Слагао сам наше књиге у витрини, прелиставао их и понеку кришом љубио. Било ми је жао те собе и тих књига, мајке и Дане, све то што остављам за дуге ДВЕ године. Осећао сам да ће се све те везе са тим драгим и знаним светом људи и ствари покидати, да ћу се свему томе вратити помало туђ и нов, са друкчијим осећањима и другим мислима. И наједном ми је долазило тако да сам остављао књиге растурене по патосу и столу, излазио напоље, шетао улицама и обалом Ибра, гледао како опада лишће и радосно трепери вода на бљештавом октобарском сунцу. Успут, онако расејан, сретао сам познанике, они су ми сви нешто слично говорили, питали су ме кад идем и на крају ми пожелели срећан пут »ако се не видимо«. Ја сам их слушао и одговарао им као у сну.

Дан уочи одласка ја сам куповао неке ситне стварчице које ће ми у војсци бити потребне, а Дана је код куће њених месила нешто мени за пут. Целог тог дана имаше на себи неку кецељу и беше брашњава. Права домаћица! Волео сам је тог дана на неки нов начин, и сада се живо сећам тог дивног и непоновљивог осећања. Али она беше озбиљна и пословна, сву своју љубав и бол због растанка беше сакрила под неку намештену, неспретну и љупку строгост.

Предвече ја се поздравих са њеном мајком и сестром. После тога, Дана и ја побосмо ка твојој кући да се тамо поздравим са твојом мамом. Тамо видех твоју собу у којој је остало толико заједничких успомена. Сетих се тебе, Бере, оне вечери кад си нам певао. На растанку твоја ми мама чврсто стеже руку са обе своје и сме-

јући се рече: »Значи у војску, а? Нема шале, времена су поново за војску!«

Те последње вечери Дана и ја смо били на концерту, који су у сали »Париза« давали београдски уметници. Она беше обукла неку црну хаљину — то одговараше свечаном и тужном тренутку растанка. Била је свечана, строга, озбиљна и некако узвишено поносна и тужна. Мало је гледала у мене, као да је била љута, као да је у мени видела кривца што се растајемо и као да ме је проклињала за наше зближење, за љубав коју сам пробудио у њој. А таква ми је била неисказано лепа и драга. Чудно је колико нових изгледа може имати вољена жена у једном једином дану! За време концерта, кад је музика била тужна и одговарала нашем осећању растанка, погледала ме је кришом и ја сам, не гледајући право у њу, видео да су јој очи сјајне од суза. Миловао сам јој врелу и дрхтаву руку и тај топли додир, заједно са музиком, будио је у мени читав свет нежних осећања, нејасно везаних и за успомене из прошлости, и за наде будућности, и за чари садашњости.

ПОВЕЉА
ПОРТОВА

Још само та ноћ је била наша. Кад смо изашли из сале, напољу беше хладно, ветровито, варош пуста. На једном се на улици, испред нас, подиже узвиглани облак од прашине, лиишћа, парчади хартије. Ишли смо ћутке и журно. А кад смо стигли кући, тек што смо ушли у собу, као по договору, она ми паде у загрљај. Стиснуо сам је и снажно пољубио. То беше некакав нарочит и никад више поновљен пољубац — дуг и грозничаво страстан. Сва ми се била предала, нагнула се мало уназад, просто сам је држао, осећао сам њену тежину и то је имало нарочиту драж. А усне су јој биле хладне и јако немирне. Журно су давале и узимале као да ће нас за који тренутак олуја збрисати... Грчевито стежу њене вреле, уздрхтале руке, опијен сам њеним топлим убрзаним дахом и влажним благим мирисом косе. Заборављам на растањак као да никада неће сванути, као да ћемо заувек остати у загрљају у тој ноћи.

Али свануло је, и то брзо. А ја сам већ у седам сати морао да се јавим Војном одсеку. Тако нисмо дуго били заједно кад смо устали. Са улице се већ чула песма регрута. Дана је била бледа, озбиљна и поново некако уздржана. Ћутке ми је спремала ствари, кратко и суво ме питајући за понешто. Некако нагло и неочекивано све беше готово и време је било да пођем. Ми смо се већ раније договорили да се растанемо ту у соби, да ме не испраћа. Узех кофер, спреман да пођем. Дана стајаше наспред себе у плавој кућној хаљини, права, стасита, бледа и непомична. Придох јој и стадох пред њом као пред кипом. Она ми само пружи руку, није је заправо ни пружила, него мало савила у лакат и подигла, остајући сва у истом положају. Стискох уздрхтале хладне прсте њене и некако збуњено, без потребе и смисла рекох: »Па, пи-

ши ми«... Побох ка вратима и отуда се још једном осврнух. Дана је и даље стајала непомична и бледа, а низ лице клизиле су јој сузе...

Беше то сив, хладан и ветровит дан. Небо прекривено облацима, мутно, ниско, а даљине умотане маглом. Увече, кад је почела да сипи ситна уједначена киша, једна од оних дугих неуморних јесењих киша, — ја сам напуштао Краљево. У вагону беше хладно и мрачно, кроз разбијене прозоре дувао је ветар. У даљини, у непрозирној тами, жмиркала су светла Краљева. Ја сам са тугом мислио на све оно што сам у њему проживео. Сва лица, везе и догађаји, сплели су се и показивали без реда и логичне везе. Сећао сам се тебе, Бере, директора наше гимназије Веснића, твоје маме. А изнад свега тога, и лица и догађаја, лебдео је бледи и уплакани лик Данин. Знао сам снагу живота, наслућивао његову шарену бујицу, осећао разорну моћ времена које ће протицати и видео тај исти лик са обрисима отуђености и охлађености за мене.

ПОВЕЉА
ОКТОБРА

Драги пријатељу,

Пролеће 1951. године

Да ли си ми толико близак да ти дошапнем бол и чудан страх који ми ових тренутака обузимају душу. Знаш, дежурни сам па не спавам, а поноћ је већ прошла. Напољу бура, шушти дрвеће и хучи море. А ја сам сам у соби, сам у великој згради са много соба, сам у свету, сам у души, хладно ми је и стрепња ме нека плави... На столу лампа са поцрнелим стаклом, лампа детињства, лампа завичаја. У сећању, у срцу, у читавом бићу — мајка. Измучена лица, бледа, брижна. Чини ми се да чујем њен шапат, њене непрестане савете и јадања. У мојој души ових тренутака живи душа мајке. Ја све као да очекујем да ћу је, ево сад, видети. Отвориће врата, ући ће бледа и погурена, у црној марами, са штапом. Знам да то не треба да се деси — она је умрла, и због тога ме обузима нека чудна, ледена зебња. Мислим о њеном паћеничком животу. Дело тог живота сам — ЈА. Ја сам син патње. Подлога мог бића је немир. Зато треперим на сва околна струјања као бреза на невидљивом поветарцу.

Узнемирава и ова општа ситуација у којој се налазимо. Мислили смо да су четири ратне године наша последња крвава деоница историје и да смо заувек извојевали право да наш живот организујемо по својој мери. Али, драги мој друже, као што видиш, није тако. Године кроз које сада пролазимо, ови дани, ова ноћ кад ти пишем, судбоносни су део историје. После крвавих битака и извојеване слободе, ево нове борбе за наш опстанак. Ова је већа и сложенија. Они који нас сада нападају чине то у име тобожњих виших циљева, брину за нашу душу, за наводну »чистоту« социјализма. Они имају велики замах речи, велике историјске адуте и снажне

утицаје на савремене светске токове. На нашој страни је ИСТИНА, али у клици, у развоју, па јој морамо по сваку цену осигурати сунце слободе, да исклија, искласа, покаже се. Наши дојучерашњи пријатељи журе да је угуше, да јој пресеку раст, да се не искаже и не заживи као нова стварност. При том не бирају средства. На нашим границама се и пуца. Пуцало се, повремено, и на северном делу где сам до пре неколико дана био. Тамо сам оставио снежне равнице пуне напрегнуте тишине. А овде, иако је рано пролеће, тек је половина марта, цветају бадеми и море блешти одсјајима сунца...

Прошле јесени, годину дана после мог одласка из Краљева, Дана ми је окренула леђа. У почетку писаше неуморно, готово из дана у дан. Писма јој беху пуна суза, нежности, издашних казивања о свему што чини и доживљава у току дана. Али, постепено, ореди са јављањем и писма јој постадоше све краћа и са призвуком резигнираности. Жаљаше се да јој је тешко самој, да је ужасно дуг низ дана наше растављености. Пред мој долазак на одсуство, о чему сам јој писао, она заћута. Служио сам шта се збива, али сам одбијао да се суочим са реалношћу. Са зебњом сам се приближавао Краљеву. Након на отворен прозор купеа, погледом сам грлио познату и драгу контуру околних брда. Брегови, вијугави токови Мораве, испражњени, громадно набубрени љубичасти облаци, који су се тискали ка далеким видицима, тајанствено су ћутали. Никако нисам прихватио могућност, која се злослутно помањала, да ћу је затећи отуђену, слебену, окренуту другоме. Хрлио сам оним светлим просторима радости које доноси повраћена близина вољених бића.

Потражих је у стану. Немаше је тамо. Одјурих да је потражим на послу. У ходнику замолих некога да јој јави да сам ту, да изађе. Кад се појави на вратима, истог секунда беше ми јасно да више није моја, али сам јој у магновењу прилазио као да је све у реду. Уочих да је малко убледела, слебена, опуштених рамена. Загрлих је и привукох да је пољубим, а она се некако малаксало приклањаше томе као неком испражњеном церемонијалу. Кад јој образ приљубих уз моје лице и осетих кобно драги мирис њеног бића, она ми са трагом суза у гласу тихо рече: »Немој да ме љубиш, нисам ти била добра«. Истог тренутка испустих је из загрљаја и лед ме обузе целога. Погледах је уморно и, вероватно, смртно прекорно. Пружи ми кључ од стана и рече да идем тамо, она ће доћи за два сата и све ће ми испричати.

Не знам како сам стигао до стана и шта сам успут, улицом, гледао и видео. Све је око мене текло неким отуђеним и далеким токовима, једва сам и примећивао да сам у свом граду. Нисам знао ни зашто је чекам са посла, све је и онако било јасно. То она и потврди после својим казивањем. Укратко — почела је љубав са ко-

легом са посла. Исповедала се о томе дуго, али се све своди на ту немогућу, сурову истину. Док је причала и гледала ме, она се кривила, па јој очи засијаше сузама и учини ми се да у њима поново затитра пламен угасле љубави. Нисам смео да се радујем тим варљивим знацима и да се надам. Рекох да нећу да сметам њеној новој вези и да ћу се одмах вратити, јер овде иначе немам где ни да одседнем и проведем моје тужно одсуство. Горко плакаше, загрли ме одрвенелога, приљуби уз своје мокро лице и неким једрим гласом пороњеним из дубине узавреле душе ми говораше да останем, да сад јасно осећа да мене воли, да је све то што је било са ТИМ ДРУГИМ само тренутак слабости и погрешно скрпљене наде...

Наравно, отпутовао сам истог дана, првим возом. Отада траје реквијем сахрањивања Дане у мојој души. Ни овај светли медитерански ваздух, ни рано процветали бадеми не враћају радост души. А ево олакшава ми нешто кад ти о свему томе пишем.

Драга Дано,

Јесен, 1958. године

Промичу године, опада лишће нада и жеља, све је то природно и обично, али мени је најжалије што сам све даље од оног чудесног пламена љубави којим сам некад за тобом горео. Кад се летос сретосмо крај Ибра и разговарасмо напрескок о свему, ја сам био некако пригушен и недовољно свестан да си ти оно страшно и дивно створење о које се трагично ломио сав немир и понос моје младости. Тек кад ти оде, кад нас олуја са капица кише отера, у мени живо поче да ради сећање, јави се из дубине неки давно стишани немир, дође ми да те тражим, да те нађем и водим негде на крај света. Дуго сам после ходао нашим некадашњим стазама поред Ибра и пред његовим водама шапутао ти нагомилане мисли:

...Много сам пута за ових неколико протеклих година, у часовима тешких душевних порива као и у тренуцима радости, пожелео да те сретнем, да ти стиснем руку као драгом и добром пријатељу, да ти кажем своје невоље, своје наде, своје падове; да чујем како је теби, јеси ли срећна онако како заслужујеш, јеси ли задовољна животом и шта очекујеш од будућности. Нарочито ове две године од како сам у Београду та ми је могућност изгледала некако ближа и реалнија, па је баш било дана када сам те очима тражио у мноштву непознатих лица, не би ли однекуд случајно изронила. Али дани пролазе, године пролазе, а тебе нигде не сретам на својој путу, нигде где би могли поразговарати о свему што је било, о свему што је могло да буде, и о томе шта нам је време донело и однело одонда од како нисмо заједно.

Давно је оно наше било, давно и кратко, па понекад изгледа да није ни било. Све даље замиче у дубину

прошлости и нестаје у маглама замореног сећања. Све теже васкрсавам у себи твој лик, твој глас, твој ход и сву тебе какву сам те волео. Само те још понекад сањам, Дано, и у сну пробудим оно што је у души одавно по-копано. Ти ми и у сну ћутиш и само ме гледаш као увређена, као тужна, као љута, а ја све као у некој ситуацији да морам да ти се правдам да нисам крив, да сам хтео да све добро буде.

Био сам много несрећан и много сам пропатио, што да кријем, од онда када смо се растали. Могу чак рећи да сам све то очекивао још онда када сам, увређен, одлазио од тебе. Понекад се данас чудим себи одакле сам смогао толико храбрости и снаге да те напустим, да те препустим другоме у одлучујућем тренутку кад си још могла остати моја. Али моја љубав је била увређена, рањена, и можда и није тако чудно што нисам могао да ти опростим, јер људи смо, па смо највише поносни кад највише волимо...

Кад се тако исповедих водама Ибра, закључих да је најбоље да што скорије отпутујем из Краљева. И ти се трже кад ти рекох да ћу да путујем оног јутра кад си журила на посао. Глас ти на растанку беше јецав и плачан. Понео сам га са собом као нови изданак нечег давног и несталог. Побегло сам из твог града, од тебе, од мукле ломљаве немира у себи. А некад сам горко и стојички живео са толиким бременом под истим небом са тобом. Понекад ме сада мучи тајна: како ћутах, како ми-ровах тада?

После, једног дана овде, стиже твоје писмо са прећуталим криком. Трже ме, пробуди, обрадова, растужи. У немоћи да ти одговорим, дојурих да те видим, назвах те телефоном, позвах да изађеш, али у слушалицу прхну твој расејани, отуђени глас: »Немој. Боље је — немој...«

И ево нећу. Последњи пут ти се и на овај начин јављам. Нека мир и заборав заувек прекрију све што беше.

ПОРТАЛА
ОК ГОВРА